

O ODNOSIH MED ITALIJANSKIMI IN SLOVENSKIMI
SOCIALISTI V JULIJSKI KRAJINI
(1888—1917)

Elio Apih

Kot je znano in očitno, sodi obravnavano vprašanje v okvir dogajanj socialne demokracije v avstrijskih deželah, dogajanj, iz katerih črpa nekatere temeljne premise. O avstrijski socialni demokraciji so izrekli dolgo vrsto najrazličnejših mnenj, od znane in klasične Colejeve opredelitve na eni strani, ki je videl v njej »majhno internacionalo, katere zamisel internacionalizma je dozorela v vsakdanji praksi,«¹ do na drugi strani najnovejše drastične trditve P. Merchava, da je »združena stranka ostala bolj ali manj zunanji ščitni ovoj (Dachverband)«. ² Poskušal se bom usmeriti na situacije, v katerih so jugoslovanski in italijanski socialisti v habsburških primorskih deželah prihajali v stike ali v nasprotja.

Tudi tukaj je pomembno dejstvo, ki ga je poudaril že profesor Monteleone na neki konferenci v Trstu, da je namreč družbeni razvoj v Avstriji po l. 1888 povzročil, »da so se tudi v delavskih razredih raznih narodnostnih skupin povečale razlike v življenjskih in delovnih razmerah, ter je zato proletariat postajal vse bolj občutljiv za narodnostna nasprotja, večinoma v obliki precej razširjenega občutka gospodarskega tekmovanja«. ³ V Trstu, kot priča G. Piemontese, so kvalificirani delavci, ki so bili po večini italijanske narodnosti, ... zaničevali Slovence, ki so bili, razen v nekaterih dejavnostih ... težaki. ⁴ Ta faza družbenega razvoja v Primorju je spodbujala tako družbeno kot narodno zavest, zato je marksistično internacionalno sporočilo tukaj naletelo na nacionalne spore in strahove. Lahko rečemo, da je imel internacionalizem tudi v tej deželi, ki so jo objektivne razmere — etnične — zaznamovale za mnogonacionalno, neugoden začetek. To izhodiščno stanje — in protislovje — je treba presojati kritično in ga nikakor ne smemo šteti za samo po sebi umevno. A. Tamborra je zapisal, da »vsa preteklost, kamorkoli pogledamo, pa naj bo ob Jadranu ali v Transilvaniji ali v Makedoniji, kaže na stoletja mirno sožitje ljudstev. ⁵

Kakor koli že, pa tu navedeni citati omogočajo, da vsaj začasno razložimo, kako to, da je bila zahteva po uveljavitvi načela internacionalnosti,

¹ G. D. H. Cole, *Storia del pensiero socialista*, Bari 1967, zv. III, II del, str. 5.

² P. Merchav, *Klassenkampf und nationale Frage zur Zeit der Zweiten Internationale*, in *Annali Feritri nelli XVII*, Milano 1976, str. 165—187.

³ R. Monteleone, *Socialdemocrazia austriaca e questione nazionale*, v *Bollettino dell'Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli — Venezia Giulia*, IV, št. 2—3, avgust 1976, str. 4.

⁴ G. Piemontese, *Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla fine della prima guerra mondiale*, Udine 1961, str. 135.

⁵ A. Tamborra, *L'idea di nazionalità e la guerra 1914—1918*, v *Atti del XLI Congresso di storia del Risorgimento italiano — Trento 1963, Roma 1965, Separat str. 17.*

ki jo je postavila 1888. leta prva zakonita socialistična organizacija v Julijski krajini, Confederazione operaia (Delavska zveza), ki so jo vodili Italijani, prepojena s paternalizmom in nekoliko oportunistična. Zveza je namreč zahtevala, da imajo vsi njeni člani pravico uporabljati svoj materin jezik, kar je utemeljevala tako, »da je zapoved bratovskega človekoljubja nuditi bratu, ki je daleč od domovine, možnost, da goji duha v rodni govorici... V statutu je določeno, da se razpravlja v italijanščini... s čimer je bila izkazana čast jeziku večine članstva in dežele«. ⁶ Zato nas prav nič ne preseneča, da je bila ta Confederazione operaia sestavljena iz treh različnih nacionalnih sekcij, italijanske, nemške in slovenske, torej tip organizacije, ki se je zdel avstrijski socialni demokraciji v tistih letih najboljši način za premagovanje ali preprečevanje narodnostnih nasprotij. Nekatero vesto o slovenski sekciji, ki jih je s potrpežljivim raziskovanjem ugotovil Dušan Kermavner; nakazujejo, da je imela v okviru te zveze podrejeno vlogo. Ugledni predstavnik slovenskega socializma Ludvik Zadnik je na IV. kongresu avstrijske socialne demokracije leta 1894 pripomnil, da se čutijo Slovenci v Delavski zvezi odrinjene na stran zlasti zaradi pomanjkanja vodilnih ljudi: »Vodstvo je bilo pomanjkljivo in slovenski delavci... so se čutili odrinjene, ker ni bilo pravih sil v tem jeziku.« ⁷ Verjetno je bilo v vsem tem še kaj več, saj je časnik Delavske zveze ob izidu prve številke slovenskega socialističnega časnika Delavski list le-tega prisrčno pozdravil a obenem izrazil tudi upanje, da se bo vedno držal programa in da ne bo dajal prostora izlivom nizkih drobnih strasti. ⁸

Potrebno bi bilo analizirati, kakšno pojmovanje o narodu so izdelali v italijanski in kakšno v slovenski sekciji Delavske zveze. Kaže, da je pri Italijanih že prevladovala misel, da je narod kulturna vrednota (kar pomeni, da je kultura znak večvrednosti) in njihovo glasilo je 22. februarja 1889 pisalo, da je »po zaslugi razširjanja intelektualne kulture delavcu na voljo sredstvo, da se povzpne k čistejšim idealom, med katerimi ima častno mesto narodnostno načelo. »Politična dejavnost Andreja Klemenčiča, prvega vidnejšega predstavnika slovenskega socializma na Tržaškem, pa nasprotno na nek način že nakazuje, da je, ali more biti, narodnostna ideja dejavnik socialne osvoboditve. ⁹ Vendar mislim, da ta analiza ni bistvena. V podobnem primeru sem že imel priložnost opaziti, da pri proučevanju zgodovine socialističnih gibanj ni prav dajati prednosti narodnostnemu vprašanju: to bi pomenilo zavijanje na »nacionalno« pot, ko bi jo bilo poprej treba dokazati kot upravičeno glavno merilo pri presojanju dogajanj v mednarodnih organizacijah.

Kadar je govor o mednarodnih težnjah, je kot dokazni material za presojo bolj uporabiti njihov stvarni internacionalizem, t. j. odnose, ki so jih imeli ti organizmi med seboj. Tudi G. Haupt svetuje, naj bi obravnavali zgodovino druge internacionale tako, da bi osredotočili pozornost na dejansko razredno gibanje. ¹⁰ Skratka še vedno je veljavna ocena Angela Vivanteja, s katero je pojasnil krepitev internacionalistične zavesti kot posledico izkustev iz političnega in socialnega boja in delavske solidarnosti, ki so se uresničevali v času odpora, ne pa kot rezultat dozorevanja ideje o narodu. »Občutja in vedenje proletarcev obeh

⁶ La Confederazione operaia (Trieste), 22. aprila 1888.

⁷ D. Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije, Ljubljana 1963, str. 365.

⁸ La Confederazione operaia, cit., 10. oktobra 1890.

⁹ D. Kermavner, op. cit., str. 207 ss.

¹⁰ G. Haupt, La Seconda internazionale, Firenze 1974.

strani — italijanske in slovenske — niso bila enaka, ko so se združevali v organizacije ... Razredna zavest jim je skupno bistrila tudi narodno ... Po njeni zaslugi je vsakdo videl v organiziranem proletarcu drugega rodu tovariša po interesih in ideologiji.«¹¹ O takšni krepitvi internacionalistične zavesti ne manjka primerov; dobimo jih tudi, če zasledujemo smer razširjanja ekonomskih stavk. Toda leta 1896 sta bili v Trstu dve socialistični stranki, ki sta bili sicer med seboj povezani, toda ločeni po narodnosti. Dunajska socialna demokracija (ponovno uporabljam ugotovitve P. Merchava), ki je bila dotlej hegemonistična, se je morala odpreti narodnostnemu vprašanju, kar je bilo nujno, da bi mogla odtegniti delavske množice od tradicionalnih meščanskih in malomeščanskih strank. Približno enako je mišljenje H. Mommsena, ko trdi, da »je bil uspeh socialne demokracije v Primorju in na Tirolskem ... možen na osnovi federalistične organizacije.«¹² To so sicer temeljne ugotovitve, vendar mogoče podcenjujejo dejstvo, da se federalistične strukture niso ustvarjale tudi na sindikalni ravni, se pravi v strokovnih organizacijah. To federacijo pa kritično ocenjuje Ivan Regent, ko ugotavlja, da je strankarska razdeljenost povzročila v socialističnem gibanju razcep in omogočila, da so se vanj vrinili tako imenovani malomeščanski elementi, ki so bili manj občutljivi za internacionalizem in za samo razrednost.¹³ Vsekakor pa je precej elementov, ki potrjujejo, da je skupna osnova socialne demokracije v Primorju ostala zelo trdna v vsem obdobju boja za splošno volilno pravico, t. j. do leta 1907. V sporočilu, ki ga je izdal izvršni odbor Jugoslovanske stranke po krvavem tržaškem štrajku februarja 1902. leta, beremo: »Skupaj z italijansko socialno demokracijo smo pripravili tržaške proletarske množice za solidarno akcijo, kakršne še ni bilo v zgodovini delavskega gibanja. Žrtve so sicer bile v resnici velike, vendar je tudi stranka mnogo pridobila v tem gibanju.«¹⁴ Z letom 1902 se je v tržaškem socialističnem gibanju končalo »pionirsko« obdobje in pojavila se je nova generacija vodij, ki so bili zelo navezani na načelo internacionalizma. Tržačani so doživljali internacionalizem v lokalni etnični praksi, vendar je treba poudariti, da so tudi nemški socialisti posvečali Trstu posebno skrb. V tistih letih se je avstrijskim socialistom, ki so izjavili, da hočejo z internacionalizmom rešiti (premagati) smrtno nevarno narodnostno vprašanje Avstrije, posrečilo, da so dosegli dokaj trdne položaje v političnem sestavu cesarstva. Zato niso bili redki primeri, da so italijanski socialisti kazali razumevanje in odprtost za nacionalne zahteve slovenskih tovarišev. Toda to so bili ljudje, ki so na splošno imeli trdno v delavskem gibanju že uveljavljeno internacionalistično vzgojo. Leta 1906 je V. Pittoni kot ravnatelj delavskih zadrug postavil članom, goriškim železničarjem, naslednji pogoj za prodajo blaga na kredit: »če se bodo sporazumeli kot pripadniki različnih narodnosti.«¹⁵ Tako se je na znanem mednarodnem socialističnem shodu v Trstu 1905. leta V. Pittoni lahko izjavil, da se »v Sv. Križu in Nabrežini, kjer so nekoč Italijane divje preganjali ... pripadniki obeh narodnosti, pobrateni v socialistični ideologiji, zdaj skupno borijo za svoje pravice.«¹⁶ Tudi Etbin Kristan je v imenu

¹¹ A. Vivante, *Irredentismo adriatico*, Firenze 1954, str. 201 (prva izdaja je iz leta 1912).

¹² H. Mommsen, *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 1963, str. 259.

¹³ I. Regent, *Poglavja iz boja za socializem*, zv. III, Ljubljana 1961, str. 17–19.

¹⁴ D. Foretič, *Generalni štrajk u Trstu u povodu štrajka Lloydovih ložača godine 1902*, Pomorski zbornik, Zagreb 1962, str. 1697.

¹⁵ E. Apih - C. Silvestri, *Le Cooperative operaie di Trieste, Istria e Friuli*, Trieste 1976, str. 42.

¹⁶ *Socialismo, nazionalismo, irredentismo nelle provincie adriatiche orientali. Relazione per il convegno di Trieste dei socialisti italiani*, 23. aprile 1905, ed. V. Pittoni, Trieste, str. 12.

celotne slovenske delegacije zagotovil na tem shodu vso podporo svoje stranke obrambi pravic Italijanov v Avstriji.¹⁷ V tej zvezi se mi zdi umestno opozoriti na ugotovitve Janka Pleterskega, ki je po mojem mnenju, individualiziral »gonilni« element teh odnosov: italijansko-slovensko solidarnost v Trstu je omogočil Pittonijev jasni in odkriti antiiredentizem, ki je spodbudil nastanek nekakšnega nevtralnega političnega področja med nasprotujočima si nacionalizmoma.¹⁸ Seveda je pri tem prav gotovo odigrala enako pomembno vlogo razredna zavest.

Po letu 1907 pa je bilo težje obdržati enotna stališča obeh strank. Monteleone pravi, da »so kriteriji novega volilnega zakona konec koncev povzročili največje težave prav socialni demokraciji, ki se je morala za volilne cilje zaradi razdelitve volilnih okrožij po narodnostih, prilagoditi razlogom narodnostnega boja in je izšla iz volilnega boja še bolj omadeževana z razdiralnimi učinki nacionalnih nasprotij.«¹⁹ Vendar to ni bil edini vzrok hujše zapletenosti političnega položaja v Avstrijskem Primorju. Na odnose med Italijani in Slovenci je vplivala tudi nova dinamičnost, ki je zajela hkrati balkansko in jugoslovansko nacionalno vprašanje. V Avstriji živeli italijanski socialisti so zato nihali v svojih političnih smernicah in včasih skoraj zašli v protislovja. Ob nepričakovani priključitvi Bosne in Hercegovine 1908. leta so se mnogi jugoslovanski socialisti opredelili drugače kot italijanski in še posebej Pittoni. Vendar so se italijanski socialisti v Avstriji naslednje leto udeležili tivolske konference o nacionalnem vprašanju, ki so jo sklicali slovenski socialni demokrati, in kjer so izoblikovali program, ki je presegal tistega, ki je bil sprejet v Brnu.²⁰ Medtem si je med Slovenci, kot se spominja Regent, zlasti med mlajšimi, utirala pot zahteva po združenih socialistični stranki. Kritizirali so način socialističnih kandidatur za volitve, ki je v mestu določal vse kandidate Italijanom, v okolici pa Slovencem. V tem smislu so Slovenci tudi pritiskali na italijanske tovariše.²¹ Zelo zanimivo je sporočilo I. Regenta iz tistega časa o pogovoru s Pittonijem; šlo je za nacionalno vprašanje o odnosih med obema strankama. Pittoni naj bi dejal: »Naš proletariat je zdrav in bo vse to premagal. Res je, da se še ni znebil vseh predsodkov proletariata, ki pripada vladajočemu narodu, vendar bomo prišli tudi do tega ... Ni pa več nacionalističen v grobem pomenu besede, zlasti pa odklanja iredentizem. Funkcionarji naših političnih, sindikalnih in drugih organizacij pa se ne vedejo več kot predstavniki, ki jih je izvolil proletariat, marveč kot birokrati in so preveč naklonjeni nacionalizmu. Mi in vi bi si morali biti vsak dan bližji, a se vedno bolj oddaljujemo.«²² Tako je bilo v resnici, pripominja Regent in se spominja, da je bilo takorekoč simbolično tudi dejstvo, da sta stranki imeli svoje pisarne v isti stavbi, voditelji, ki so tamkaj delali pa so imeli kaj malo neposrednih medsebojnih stikov. Pazljivim očem to ni moglo uiti, saj ve o tem kaj povedati v svojih spominih tudi R. Golouh.²³ Pittoni je bil pripravljen sprejeti nujnost krepkejšega in bolj življenjskega internacio-

¹⁷ R. Monteleone, Iniziative e convegni socialisti italo-austriaci per la pace nel decennio prebellico, Rivista storica del socialismo (Genova) št. 32, str. 20 separata.

¹⁸ J. Pleterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, str. 189.

¹⁹ R. Monteleone, Socialdemocrazia austriaca etc. . . ., cit.

²⁰ Prim. B. Salvi, Il movimento nazionale e politico degli Sloveni e dei Croati, Trieste 1971, str. 149.

²¹ I. Regent, Spomini, Ljubljana 1967, str. 57—58.

²² I. Regent, Poglavlja etc. . . ., cit., zv. III, str. 25—26.

²³ R. Golouh, Pol stoletja spominov, Ljubljana 1966, str. 27—28.

nalizma in se je dobro zavedal, da se je treba braniti pred naraščajočimi nacionalizmi, kaže pa, da se ni zavedal, kako koristno bi bilo za italijanski socializem v Avstriji, če bi se teoretično in globinsko poglobil v proučevanje nacionalnega vprašanja. Verjetno se je bal, da ne bi zašel v dvoumne okoliščine. Poudariti je treba, da so tržaški italijanski socialisti slabo poznali smotre proučitve nacionalnega vprašanja. Če se ne motim, dnevnik »Il Lavoratore« leta 1907 ni recenziral Bauerjevega dela, pa tudi A. Agnelli pravi, da se »v delu A. Vivanteja Bauer redko omenja . . . , da v letu 1912 ne gre dalje od gole opredelitve naroda in dalje od tržaškega problema.«²⁴

Birokratizacija vodilnih strankinih kadrov, nad katero se je pritoževal Pittoni, ki je bila tudi pomeščanje, v kolikor je šlo za gluhost za internacionalizem, gre verjetno do neke mere pripisati pomanjkljivemu ideološkemu delu.

Ob političnih in upravnih volitvah, to je od leta 1909, so poskušali odpraviti dvotirnost strank ter bolj internacionalizirati socializem in njegovo podobo, v Julijski krajini predvsem s tem, da so postavili v mesto tudi slovenske kandidate in italijanske v okolico. Neposredni izid tega poskusa pa je mogoče oceniti negativno, tako zaradi volilnih rezultatov kot zaradi reakcij v notranjosti obeh strank. Regent je trdil, da je ta politika spodbudila odhod nacionalističnih elementov iz delavskega gibanja in je bila torej pozitivna.²⁵ Treba pa si je ogledati tudi drugo plat vprašanja: ta odločitev je hkrati olajšala težnje vnesti nacionalna nasprotja v notranjost delavskega gibanja. To se je jasno pokazalo 1911. leta, ko so v drugem volilnem krogu slovenski nacionalisti odkrito in uradno podprli socialiste. Edinost z dne 3. junija 1911 piše, da »so socialisti bili in bodo sužnji naših glasov.«²⁶ In prav v tem se dobro kaže šibka točka socialističnega internacionalizma v Julijski krajini. Do zgodovinsko še bolj pomembnega dogodka pa je prišlo 1913. leta, ko je izšla Regentova brošura »Socialna demokracija in občinske volitve v Trstu 1913«. Nekateri izrazi v njej so namreč spodbudili občutek, da je Regent hotel izkoristiti socializem v nacionalistične namene. Zanimivo je, da je ta dogodek sprožil spore, ki so postali precej hudi (Regent se je moral zagovarjati pred častnim razsodiščem), niso ga pa izkoristili kot priložnost, da bi se poglobili v nacionalno vprašanje kot se je izkazalo v domačem okolju, kajti Regentova brošura je bila zanimiva predvsem zaradi jasno izoblikovanega predloga, ne pa zaradi kakšnega izraza, ki bi bil s političnega vidika bolj ali manj vprašljiv. Predlagal je nacionalno avtonomijo za Trst in okolico na osnovi personalnega načela, t. j. na izenačenju narodnostnih pravic z osebnimi.²⁷ To pa ni bilo nič drugega kot znana ideja Etbina Kristana že petnajst let pred tem na kongresu v Brnu, ki je bila, v nasprotju z načelom teritorialnosti, ključen predlog za rešitev narodnostnega vprašanja v Avstriji. Če pomislimo, da je Etbin Kristan dokaj pogosto zahajal v Trst, kaže, da je ta njegova misel dobila natančen pomen v zgodovini razprav o nacionalnem vprašanju v naši deželi. Tega pa niso doumeli italijanski socialisti v Trstu, ki so na skupščini konec oktobra 1913. leta zaključili spor z ugotovitvijo, da gre »samo za preprosto tolmačenje socialističnega internacionalizma ob kandidaturi slovenskih socialistov v mestu.«²⁸

²⁴ A. Agnelli, *Questione nazionale e socialismo*, Bologna 1969, str. 109 s.

²⁵ I. Regent, *Poglavja etc. . .*, cit., zv. III, str. 29.

²⁶ Cit. po R. Fauro, *Trieste*, Trieste 1966, str. 241.

²⁷ I. Regent, *Poglavja etc. . .*, cit., zv. I, str. 102.

²⁸ *Il Lavoratore*, (Trieste), 1. november 1913.

Očitno so v teh letih naraščajočega nacionalizma pred prvo svetovno vojno vodilni primorski socialisti čutili, da je treba okrepiti internacionalizem. Vendar so se lotevali internacionalizma le pragmatično, namesto da bi odprli ideološko razpravo. Glavna protaĝonista sta tedaj postala V. Pittoni in H. Tuma, ki je, po Regentovem pričevanju, dosegel, da se je vodstvo slovenske socialistične stranke julija 1914 preselilo v Trst. To preselitev je Il Lavoratore 16. julija 1914 jasno utemeljil takole: »Trst je sicer največje italijansko središče v Avstriji, a je tudi največje središče jugoslovanskega prebivalstva v Avstriji. Če bi izvršni odbor slovenske socialistične stranke ostal v Ljubljani, bi to bilo nekaj takega, kot če bi bil izvršni odbor italijanske socialistične stranke v Trentu.« Takrat je v tržaški občini živel skoraj 60 000 Slovencev, torej več kot je bilo vsega prebivalstva v Ljubljani. Znano je, da je bil H. Tuma prepričan, da glavno mesto Slovencev ne bi smela biti klerikalna Ljubljana, temveč industrijski in napredni Trst. Tudi zato se je na vse načine trudil, da bi zbližal italijanski in slovenski proletarijat. V znanem pismu z dne 16. julija 1914 je zato predlagal izvršnemu odboru pokrajinske organizacije socialno-demokratske stranke naj bi ustanovili skupni odbor: »S preselitvijo jugoslovanskega izvršnega odbora iz Ljubljane v Trst postaja naravnost nujna ustanovitev skupnega odbora. Povsod v Primorju in v Dalmaciji se interesi raznih organizacij stikajo, povsod poteka enak narodnostni boj in povsod so enake gospodarske razmere.«²⁹ Kot sem rekel, izvira ta predlog iz ne samo površne privrženosti internacionalizmu in njegov zgodovinski pomen doumemo šele, če upoštevamo, da je v tem času v Primorju na pohodu ena najhujših ofenziv nacionalistične ideologije.

V. Pittoni je bil iskren podpornik takšnega programa za obnovo sodelovanja med obema lokalnima socialističnima gibanjema. Iz tega stika s Tumo se rodi v težkih letih med prvo svetovno vojno zanimiva faza političnega sodelovanja med slovenskimi in italijanskimi socialističnimi voditelji. Ti dogodki so znani, opisal jih je Tuma v svojih spominih in tu smo jih tudi že omenili, zato jih ne nameravam ponavljati. Omejil se bom na nekaj bolj dokumentiranega v odnosih med Tumo in Pittonijem. Leto 1916 je vodja tržaških socialistov predložil podroben načrt za ustanovitev socialističnega dnevnika v slovenskem jeziku, ki je nadvse potreben, ker je skoraj dve leti prej nehala izhajati Zarja. »Menim, da je naša dolžnost,« piše Pittoni Passigliju poleti 1916. leta, »pomagati slovenskim tovarišem pri njihovih izredno težkih prizadevanjih. To lahko storimo in je to torej dolžnost mednarodne vzajemnosti. Toda tudi za našo stranko je nujno in potrebno, da se v vrstah slovenskega proletariata z vsemi sredstvi propagirata nacionalna strpnost in delavska solidarnost.«³⁰ To niso bile platonične izjave, saj je besede spremljala tudi konkretna ponudba denarne pomoči.

Pa tudi tukaj je treba imeti pred očmi splošno sliko razmer v kakršnih se je gibal Pittoni. Po vsej Avstriji je bilo vse bolj in bolj čutiti okrepljeno politično in nacionalno gibanje Slovanov. Poljski socialisti so nekaj mesecev prej razbili parlamentarno internacionalo, ko so pristopili k parlamentarnemu klubu svojega naroda. Dne 20. januarja je v Trstu Eĝinost zahtevala, naj slovenski tržaški socialisti posnemajo Poljake. Avstrijski socialni demokrati nemškega jezika so se spet morali lotiti razprav o nacionalnem vprašanju. To je bilo ozadje Pittonijevega nastopa.

²⁹ Prim., Dodatek I.

³⁰ Zbirka Kermavner, Ljubljana; s prijaznim dovoljenjem avtorja.

Omeniti pa moramo še nekaj: Pittoni je bil takrat še prepričan, da bosta vojno dobili centralni sili, o tem so si razni viri soglasni. Kaže, da je imel zaradi takšnega prepričanja čisto določeno predstavo o prihodnosti Trsta: »Moji načrti temeljijo«, piše Tumi 16. avgusta 1916, »na domnevi, da vojni dogodki ne bodo povzročili sprememb v političnem položaju Trsta. V tem primeru predvidevam kakor Vi nagel razvoj mesta . . . Moja politika je bila vselej usmerjena . . . k čim tesnejši internacionalni solidarnosti v okviru države, pa tudi med različnimi državami.«³¹ V tem domnevnem razvoju se mu je kazal kot osrednja točka nov in bolj organski odnos do slovenskega prebivalstva, ki bi po zmagi nad Italijo dobilo v povečanem Trstu še večjo vlogo. Kot je torej razvidno, smo še vedno v okvirih in mejah avstromarksističnega internacionalizma, to je na izhodiščni predpostavki, da bo avstrijska država ostala pri življenju. V tem splošnem okviru, bi odnosi med socialističnimi strankami posameznih narodov gotovo lahko napredovali in bi se internacionalizem ob medsebojnem priznavanju in političnem sodelovanju okrepil. Vendar v tem okviru ni bilo primerne možnosti niti za razpravo o narodnostni ideji niti za priznanje o vlogi za svobodo, tudi socialno, ki jo ta ideja vsebuje. To vprašanje je Druga internacionala prepuščila v reševanje revolucionarnim voditeljem delavskega gibanja poznejših let. Toda ker je ostalo nerešeno, se je socialistično gibanje v Julijski krajini, v letu 1918 znašlo pred težkimi preizkušnjami.

Prevedla Nada Kobal .

³¹ Prav tam.